ISSN 0135-7700

Азәрбајҹан Тәбиәти

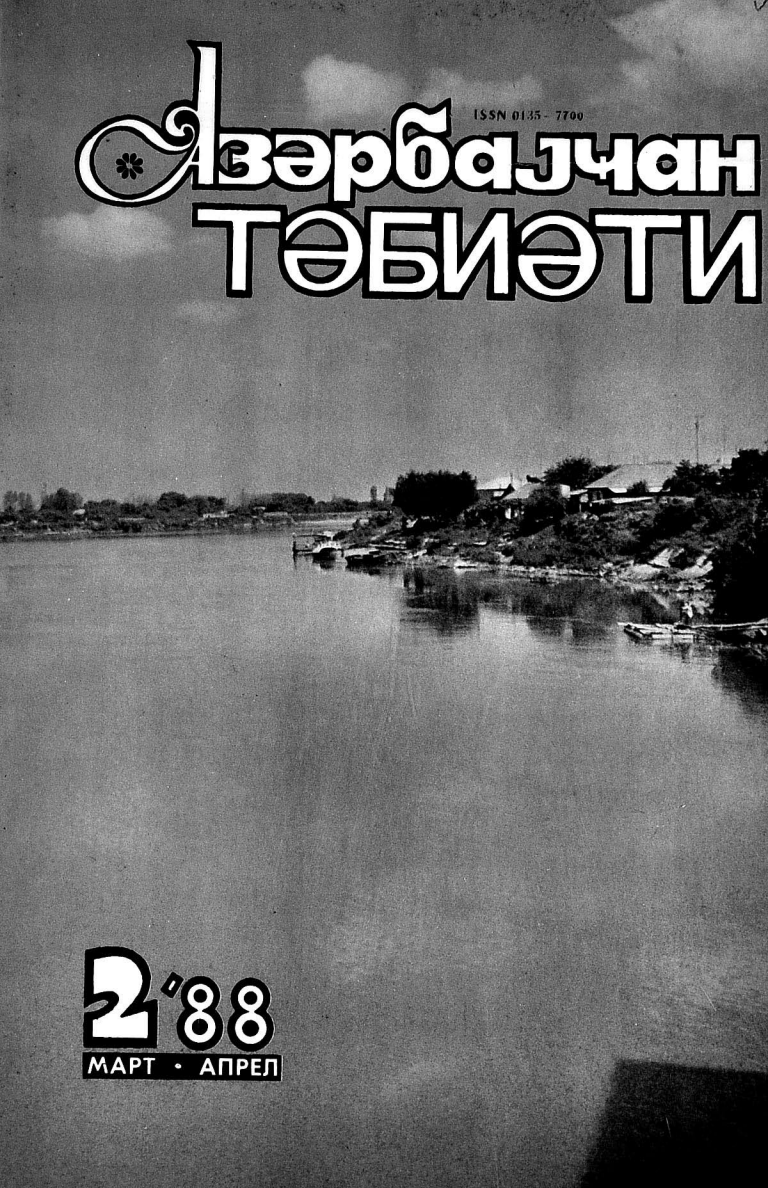

2 '88
МАРТ • АПРЕЛ

зонасы торпаглары әлавә шорлашмаја мә'руз галмышдыр.

Хәзәр дәнизи сәвијјәсинин сох он илдә бир метрдән артыг галхмасы әкс просес јаратмышдыр. Дәниз сулары чимәрликләрин алчаг һиссәсини өз ағушуна алдығдан сонра гумларын күләк тәрәфиндән сәһил зонасындан кәнара совурмасны хејли азалтмышдыр. Ејни заманда торпаглара дахил олан әлавә дузларын да мигдары азалмышдыр. Дәниз сәвијјәсинин галхмасы, сәһил зонасынын бәзи јерләриндә абразија просесини күчләндирмишдир. Һазырда Хәзәрин Јаламa - Набран, Абшерон, Ләнкәран овалығы, әразиләри кәскин абразија — јујулуб парчаланма, учма вә сүрүшмә просесинә мә'руз галмышдыр.

Бунун гаршысны алмаг үчүн хүсуси Елми Истеһсалат бирлији јарадылыр.

Республиканын алчаг дағлыг вә дағәтәји зонасынын бир һиссәси мешә, дикор һиссәси, исә гуру чөлдүр. Гуру чөл һиссәсиндә Гобустан, Дағлыг Ширван, Чејранчөл, Ачынохур, Нах. МССР) үзүмчүлүјүн, бағчылығын инкишафы бу әразі јамачларыны хејли дәрәчәдә ерозија просесиндән горујур. Лакин јамачларын бәзи һалларда әтәкдән јухары шумланмасы (Гарамәрјәм тирәсинин шимал јамачында олдуғу кими) торпағын мәһсулдар гатынын даһа интенсив јујулуб апарылмасына сәбәб олур. Бу, торпағы күчдән салыр, һәм дә сәтһи ерозијадан башға хәтти ерозијанын да инкишафына сәбәб олур. Хәтти ерозијанын јаранмасы исә торпағын там әлдән кетмәси демәкдир. Одур ки, јамачларын кәндәләнинә шумланмасына чидди нәзарәт едилмәлидир. Бунсыз јамачлары кәнд тәсәрруфаты дөврүјјәсинә салмаға дөјмәз.

Алчаг дағлығын вә дағәфәкләринин мешә илә өртүлү һиссәләриндә илк нөвбәдә мешәләри гырылмагдан чидди горумаг лазымдыр. Үнки бу тәбиәтдән олан мешәләрин 90 фаиздән чоху тәбии јолла гураг кечән әразиләрдә битмишдир. Белә арид игликлими сәһәләрин мешәләри гырылдыгда онларын бәрпасы чәтин олур. Алчаг дағлыг мешәләриндә надир ағач нөвләри олдуғундан онларын горунмасы да чох вачибдир.

Орта дағлыг әразиләрдә инкишаф етмиш мешәләрин гырылмасыны бир ганун олараг гадаған етмәк лазымдыр. Мешәләр даг јамачларыны јујулмадан, ашынмадан горујур. Мешәләр селли чајларын тез-тез әмәлә кәлмәсинә чидди манечилик тәрәдир. Орта дағлыг мешәләрин талаларына мешә салмаг, сејрәк ағачларын арасына мејвә ағачлары әкмәк чох вачибдир. Тәбии мешәләрдә олан чыр мејвә ағачларыны илдән-илә чалаг етмәклә мешәләрин мејвә еһтијатыны хејли артырмаг олар. Әлверишли јамачларда гоз ағачларынын салынмасындан да тез-тез истифадә етмәк лазымдыр.

Даг мешәләринин чоху әтәк һиссәсиндә јашајыш мәнтәгәләри салындыгда вә ја онларын сәһәси кенишләндирилдикдә, јени әкин сәһәләри јарадылдыгда гырылыб. Мешәләрин јухары һиссәси исә јаҗлаглара көчәнләр тәрәфиндән јухарыдан ашағы дараныб. Һәр ики һалда тәбии мешә өртүјүнә чидди зијан дәјиб. Әсас вәзифә — тәбии мешәни мүмкүн олан сәһәдә бәрпа етмәк чидди проблем олараг галыр. Мешәләрин јухары һиссәсини бәрпа етмәк, ону тәбии сәрһәддинә чатдырмаг күчүн актуал проблемләриндән биридир.

Јүксәк даг зонасынын әрази тәбиәти имкан вермир ки, орада бүтүн сәһәни өртән торпаг вә битки өртүјү јарансын. Сојуг даг иглими, дик јамачлар, интенсив парчаланмыш релјеф, дар вә дарин дәрәләр, кенишгаҗалыг-дашлыг әрази бурада торпаг вә битки өртүјүнүн инкишафына чидди тәсир әнкәл төрәдир. Она көрә јүксәк дағлыг ландшафтына вурулан јара ја чох чәтин сағалыр, ја да бу јара әлавә јаралар јарадыр. Бурада отарылан гојунларын дырнағы зәриф отлары әзир, тәдричән торпаг гатынны дидир, ашындырыр, јамачларын чох јериндә сых чығыр шәбәкәси ачыр. Бүтүн бунлар дағларын тәбии режимини позур. Одур ки, субалп вә алп чөмәнликләриндә отарма нормасына чидди әмәл етмәк вә јаҗлагларын јүкүнү оптимал варианта ендирмәк чох вачибдир.

Даг көлләри һәм көзәллик објекти, һәм дә әлавә су мәнбәјидир. Онларын сафлығыны горумаг һамымызын мүтәдәс борчудур.

Азәрбајчан тәбиәтинин көзәллијини горумаг, ондан естетик зөвг алмаг, онун зәнкинликләриндән сәмәрәли истифадә етмәк бизим һамымыздан вә һәр биримиздән асылыдыр. Тарлада мәһсулдарлығы артырмаг мәгсәдилә битки вә торпаға дөрман сәпән дә, бел әлиндә торпағын чадар-чадар олмуш додағына су чиләјән дә, әлиндә сүкан торпағы шумлајан да вә ја јерин гәлбини сөкән екскаваторчу да, әлиндә зоғал ағачынын әјрибурун чомағы гојун отаран чобан да, чијниндә түфәнк ова кедән овчу да тәбиәти дүјмалы, она јаҗы илә јанашмалыдыр. Белә олдугда тәбиәт сафлашар, мәһсул артар, күн-күзәран јахшылашар. Тәбиәтә олан гаҗғы севинч кәтир мәлидир. Кәдәр јох

Будаг БУДАГОВ,

Азәрбајчан ССР ЕА-нын мүхбир үзвү, чоғрафија елмләри доктору.

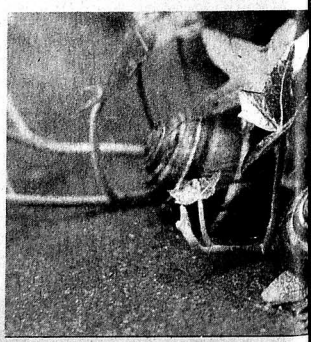

АЛЫПДЫЛАР...

ГУ ГУШЛАРЫ НӘ ҮЧҮН МӘЉВ ОЛУР?

Абшерон јарымадасы бир чох сүдә јашајан гушларын үчүн јолунда јерләшир. Онларын бәзиләри гышламаг үчүн әразидәки сутутарларда мүвәггәти олса да мәскән салыр. Тәәссүф ки, чохлары үчүн бу гышлама дөврү сон һәјат олур. Гушларын өлүмүнүн әсас сәбәби сутутарларын чиркләндирилмәсидир. Чәсарәтлә демәк олар ки, јарымадада јерләшән 23 ири сутутарын јарысы сүдә јашајан гушлар үчүн әсил тәһлүкә јарадыр. «Гырмызы көл», «Һачы Һәсән, «Бүлбүлә», «Чухур-дәрә», «Бејүк шор» вә с. буна мисал ола биләр.

Бу јахынларда Азәрбајчан ССР Дөвләт Тәбиәти Мүһафизә Комитәсинә «Јашыл» телефонла (92-63-59) һәјәчанлы мә'лумат дахил олду. Бејүк шор көлүндә бир дәстә гу гушунун мәһв олдуғу билдирилир. Мә'лумат көлүн сәһилиндә јерләшән Јени Бакы ИЕС-ин фәһләләри тәрәфиндән верилмишди.

Һадисә јеринә Комитәнин ишчиләри кәлдиләр. Һамынын көзү гаршысында хошәкәлмәз мәнзәрә чанланды. Республиканын «Гырмызы китабы»на ады дүшмүш үч гу гушу сәһилдән 60 метр аралыда гырын ичиндә батмышды. Бу бәдбәхт гушлары хилас етмәк үчүн һеч бир имкан јох иди.

Бир чох вариантлар дүшүнүлдү. Республика ДИН-ин ишчиләри илә әлагә јарадылыр, гушларын хиласы үчүн вертолјот тәләб едилир. Амма вертолјот васитәсилә көмәк баш тутмады.

Гырмызы Хәзәр Донанмасы команданлығына мүрачиәт етдиләр. Нәһајәт, көмәк кәлди. Тезликлә көлүн сәһилинә донанманын ахтарыш—хиласетмә ишчиләри јан алды. Кәркин әмәк сәрф олунду. Хилас едилмиш гушлары Бакы зоопаркына тәһвил вердиләр.

Сабир ИСРАФИЛОВ.

Поезија мәнфәәси

ДОҒМА ЈЕРЛӘРДӘ

Тәбиәти мүһафизә ишчиси, достум М. ИХТИЈАРА

Һара кедир баш алыб бу булудлар?—
Көз дикмишәм гарасына, ағына.
Гәлбим кими бошалыбды булудлар,
Јер һәсрәтди, һеч охшамыр јағана.

Бура кәлән торпаг јоллар дидилиб,
Даг дөшүндә долухсунуб Гәдили.
Бу дашларын нә ағзы вар, нә дили,
Бош обалар чеврилиб көз дағына.

Ағјазыны сејр едирәм бајағдан,
Мин хатирә бојланыр һәр ојгудан,
Јухарыда титрәјирик сојугдан,
Ашағыда боғанагды, боғанаг.

Әәәл күндән бу дағлара сејкәндим,
Арзуларым нә битди, нә түкәнди,
Көрүс јолу елә бил ки, өркәнди,
Дәлик дашса бир әбәди доғанаг.

Булудларын бәбәјиндә донуб јаш,
Даг ағласа, көзләриндән јағар даш.
Гәм еләмә, завал јохду, а гардаш,
Нәбиләри, һәчәрләри доғана.

Рафиг ЈУСИФОҒЛУ.

ОЈЛАГ, ҺӘМӘН ОЈЛАГМЫСАН?

Көзәлләрин көрүш јери,
Јан-јөрәси өрүш јери,
Јанғыларын јүрүш јери —
Булаг, һәмән булагмысан?

Бәдүрүшлү, бәнөвшәли,
Јоллагары күл дөшәли
Даг-үзүнә күн дүшәли
Јаҗлаг, һәмән јаҗлагмысан?

Чынгыллыгда јаҗым-јаҗым,
Даш көзләрин гыјым-гыјым,
Су голларын сыјым-гыјым
Чаҗлаг, һәмән чаҗлагмысан?

Һәм урватды, урвалысан,
Будаг-будаг јувалысан,
Нәнә-баба дуалысан,
Ојлаг, һәмән ојлагмысан?

Елмира МИРЗӘЈЕВА.

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası